

Kitap Deđerlendirmesi / Book Review

Reddu'l-hadîs min ciheti'l-metn: dirâse fî menâhici'l-muhaddisîn ve'l-usûliyyîn

Mu'taz el-Hatîb

Doha: eř-Şebketu'l-Arabiyye li'l-Ebhâs ve'n-Neřr, 2011, 494 sayfa.

İslam bilimler tarihi içerisinde farklı ilim dallarına ait temel metinler üzerine yapılan red ve tenkit geleneğinin oldukça gelişmiş olduğu açıktır. Söz konusu geleneğin insafı ve bilimsel ilkelere bağlı bir şekilde sürdürülmesi ise büyük önem taşımaktadır. İslam'ın anlaşılmasında önemli bir fonksiyona sahip olan hadislerin tenkit edilmesi ve red kriterlerinin hadis ilmi içerisindeki ölçülerle belirlenmesi ise hadislerin anlaşılmasına ciddi katkılar sağlayacaktır. Ülkemizde konuyla ilgili gerek tez gerekse de makale düzeyinde önemli çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır.¹ Bu çalışmaların varlığı Türkiye'deki ilim camiasının hadislerin doğru anlaşılmasına verdikleri önemi ortaya koymaktadır. Benzer çalışmalar Arap coğrafyasında da yapılmış olup günden güne konuya verilen ehemmiyetin arttığı görülmektedir. Söz konusu çalışmalardan biri de halen Katar Hammad b. Halife Üniversitesi'nde akademik çalışmalarına devam eden ve genellikle hadis kritiği, İslam ahlâkı, şerh ve tahkik çalışmalarına yoğunlaşan Mu'taz el-Hatîb'e aittir. Hatîb'in *Reddu'l-hadîs min ciheti'l-metn: dirâse fî menâhici'l-muhaddisîn ve'l-usûliyyîn* ismiyle² yayımladığı eser red ve tenkit geleneğine ciddi katkılar sağlamaktadır. Onun bu kitabından sonra yayımladığı ve *Kabûlu'l-hadîs* isimli çalışması da aynı konuda tamamlayıcı niteliktedir.

1 Abdulvahap Özsoy, *Hadis Tenkidi –Sahâbe ve Tabiûn Dönemi-* (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2016); Ali Arslan, "Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014), 53-78; Salahattin Polat, "Çok Anlamlı, Çok Boyutlu ve Disiplinlerarası Bir Kavram 'Metin Tenkidi'", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6/1 (2008), 7-28; Osman Oruçan, *Hadiste Metin Tenkidi İlkesi Olarak Pozitif Bilimlere Aykırılık* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005).

2 Eserin ismi *Metin Yönüyle Hadis Reddi –Muhaddisler ve Usulcülerin Yöntemleri Üzerine Bir Çalışma-* şeklinde tercüme edilebilir.

2011 yılında yayımlanan eser, muhaddislerin ve usulcülerin bir hadisi metin yönüyle reddetme şartları üzerinde durmaktadır. Yazarın da belirttiği gibi bu çalışma, usulcüler ve hadisçilerin bir hadisi kabul şartlarında olduğu gibi red şartlarında da yaşadıkları ihtilâfları konu edinmektedir. Yazara göre bu iki yaklaşımdan hareketle küllî bir tasavvura ulaşmak için her ikisinin de ittifak ettiği alanlardan ziyade ihtilâf ettiği alanlar üzerinde durmak önem arz etmektedir (s. 15). Hatib bu çalışmasında müteahhirin âlimlerin kitaplarını ihmal etmeksizin temel kaynaklara ve usule dönmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda konu hakkında usulcüler ve hadisçilerin görüşlerini birlikte değerlendirerek resmi tüm parçaları ile görebilmek amaçlanmıştır. Hatib, her ne kadar “metin tenkidi” isimli çalışmalar bulunsa da kendi kitabının çok daha geniş kapsamlı olduğunu ifade etmektedir (s.16).

Çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından müteşekkildir. Birinci ve ikinci bölümler üçer kısımdan oluşmaktadır. Hatib, eserin giriş bölümünde red şartlarının kabul şartlarına dayanması nedeniyle öncelikle usulcüler ve hadisçilerin hadis kabul şartlarını aktarmaktadır. Bununla birlikte yazar, red şartları üzerindeki şüphe ve tartışmaların kabul şartlarından daha fazla ve çeşitli olduğunu ifade etmektedir (s.29). Bu kısımdan sonra ise muhaddislerin hadis kabul yöntemi üzerinde durmakta, kabul yönteminin hadis ıstılahları ilminden doğduğunu ifade etmektedir. Yazar özet olarak usulcülerin bir hadisi kabul etme yönteminin hadisin zannî ve kat’î olabilmesi nedeniyle ortaya çıktığını ifade etmektedir. Yazar bu kısımda usulcülerin bir hadisten nasıl hüküm çıkardıklarını da çeşitli başlıklar altında açıklamaktadır (s. 36).

Müellif, eserin birinci bölümünde merdûd hadis ve red sıfatları üzerinde durmaktadır. Burada öncelikli olarak “merdûd” lafzının hadisçilere ve usulcülere göre içeriği üzerinde yoğunlaşmaktadır. İkinci olarak metin yönüyle merdûd hadis, üçüncü olarak da sened yönüyle merdûd hadis konularını ele almaktadır (s. 55). Bu konuları ele alırken farklı hadisçilerin ve usulcülerin görüşlerine yer veren yazar hadisçilerin merdûd hadisi birçok alt başlığa ayırdığını usulcülerin ise bu kadar çok ayırma gitmeden hadislerin sadece zannî ve kat’î oluşuna önem verdiklerini ifade etmektedir (s. 59). Özet olarak hadisçiler bir merdûd hadisi doğru ve yalan kriterine göre belirlerken usulcüler ise amel edilebilir ya da edilemez oluşu kriterine göre belirlemişlerdir. Usulcüler metin yönüyle bir hadisin reddedilebilmesi için Kur’an’ın zahirine veya sünnete uygunluk gösterip göstermeme gibi kaideler belirlemişlerdir. Buna göre Kur’an’ın zahirine uygunluk nisbetinin doğruluğu demekken sünnete uygunluk ise mânanın doğruluğu demektir (s.79).

Hadisçilere ve usulcülere göre bir hadisi reddetme farklılıkları müellif tarafından şu beş maddede ele alınmıştır:

- Hadisçilere göre hadisi reddetme illeti daha çok senette gerçekleşirken; usulcülere göre daha çok metinde gerçekleşir.
- Hadisçilere göre illetin varlığı sıhhat ve zayıflık şeklinde olurken usulcülere göre amel ve terk şeklinde olur.
- Usulcüler bir hadisi sened özellikleri dışındaki başka sebeplerle de sahih kabul edebilirken hadisçilerin bir hadisi sahih kabul etme kriterleri sadece isnad ve rivayet özellikleri ile sınırlıdır.
- Hadisçilere göre hadisin ta'liminin merkezini rivayet, rivayet yolları ve rivayetin kendisi hakkındaki ihtilâflar oluşturur.
- İletler hadisçilere göre sınırsız iken usulcülere göre sınırlıdır (s.91).

Hatib'in yukarıdaki maddelerde yaptığı pek çok tespit hadis ilmi açısından sorunlu gözükmektedir. İletlerin hadisçilere göre sınırsız olduğunu ve sadece senette bulunduğunu söylemek "ilelu'l-hadis" ilmini eksik aktarmaktadır. Hatib'in bu ifadelerinden maksadını izah etmesi ve delillendirmesi gerekirdi.

Hatib, eserin birinci bölümünün ikinci kısmını red sıfatlarına ayırmaktadır. Bu bölümde genel olarak red sıfatlarının isnatta kopukluk ve râvinin eleştiri alması şeklinde ortaya çıktığını ifade ederek hadis usulü kitaplarında yer alan zayıf hadis çeşitleri hakkında bilgi vermektedir. Yazar bu bölümün sonlarına doğru çok genel bir ifade kullanarak muhaddislerin hadis eleştirilerinin şekli olduğunu ve senedin zahiriyle iktifa ettiklerini iddia etmektedir. Bu iddia ise eleştiriye açıktır. Çünkü hadis tenkidinin hem senedi hem de metni kapsadığını gösteren muhtelifu'l-hadis gibi ilim dalları mevcuttur. Ayrıca metni dikkate alan tenkidin kökenleri sahâbe devrine kadar uzanmaktadır. Hz. Âişe'nin (ö. 58/678) bazı sahâbenin rivayet ettiği hadislere yönelik tenkitlerinin metin üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Onun başlattığı bu yöntem tarih boyunca hadis âlimleri tarafından da takip edilmiştir. Hadislerde metin tenkidine önem veren âlimlerin başında ise Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-49), İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Dârekutni (ö. 385/995) gibi isimler gelmektedir.

Birinci bölümün devamında yazar, usulcülere göre metin itibariyle merdûd hadisin ve red sıfatlarının ne olduğu konusunu ele almaktadır. Bu bölümdeki temel konu ise hadisçilere göre bir hadisin metin itibariyle ancak râvisi ve senedine bakılarak eleştirilmiştir. Bu şartlar usulcüler için de geçerlidir. Ancak usulcüler hadisçilerden farklı olarak râvinin doğruluğundan sonra bizzat haberi de eleştirmişlerdir (s.152). Yazar, usulcülere göre bir hadisin makbul olmasının en önemli şartının şeriate göre kendisiyle amel edilebilmesi olduğunu ifade etmektedir (s. 153). Mu'taz el-Hatib'in bu bölümde usulcülerin metin tenkidi hakkında verdiği bilgiler de önemlidir. Şafiî bir âlim olan Şirâzi'den (ö. 476/1083) alıntı yapan yazar "ona göre haber sika bir râviden rivayet edilse bile şu özellikleri

taşıyorsa merdûddur” demektedir. Bu özellikler ise sırasıyla şu şekildedir:

- Aklın gerektirdiği şeylere muhalif olması
- Kitap ve sünnete aykırı olması
- İcmâya aykırı olması
- Herkesin bilmesi gereken konulardaki rivayetlerde tek kalması
- Normalde tevatür ehlinin nakletmesi gereken bir konunun rivayetinde tek kalması (s.159).

Müellif çalışmasının ikinci bölümünü bir hadisin metin itibariyle reddedilme ölçüsünü hadisçiler ve usulcülerini kıyaslayarak ortaya koymaya ayırmıştır. Yazarın bu bölümde üzerinde durduğu hususlardan birisi de sahâbenin bir haberi kabul ölçüleridir. Bunlardan ilki hadisin Kur’an’a arzı iken diğeri hadisin sahih ve bilinen bir başka hadise arzıdır (s.179). Yazar ayrıca bu bölümde muasır kitapların hadisçilerin ölçülerini tam olarak ortaya koyup koyamadıkları konusu üzerinde durmuştur. Bu bölümde yazar bir hadisçinin hadisi reddetmesinin ölçüsünün en temelde “illet” kavramı ile açıklandığını ifade etmektedir. Bu illetleri ise teferrüd illeti, ziyâde illeti, muhalefet illeti, ihtilâf illeti, galât illeti şeklinde sıralamaktadır (s. 236). İmam Şafî (ö. 204/820) üzerinde önemle duran yazar, onun hadis usulünü ortaya koyan ilk kişi olduğunu ifade ederek onun bu usullerden *er-Risale* isimli eserinde bahsettiğini söylemektedir. İmam Şafî’ye göre hadis, sika bir râviden başlayarak Resûlullah’a kadar sika bir râvi ile gidiyorsa sabittir ve terkedilmez. Ancak hadiste Resûlullah’a muhalif bir durum söz konusu ise o hadis reddedilir (s.361). Fakat İmam Şafî’den sonra gelen bazı usulcüler -ki İmam İbn Sem’ânî (ö. 489/1096) bunlardandır- onun bu görüşüne muhalefet etmişlerdir. Bazıları da kelâmcıların yolunu takip edip aklî varsayımlara dayanarak kitap, sünnet ve icmâya kat’î bir muhalefet söz konusu ise hadisin reddedilebileceği üzerinde durmuşlardır (s.362). Hanefilere gelince onlar bu hususta manevî inkıtâ ve batınî inkıtâ istilahlarını geliştirmişlerdir, şayet Kur’an ve mütevâtir sünnete bir aykırılık ve râvinin hallerinde bir eksiklik söz konusu ise o vakit inkıtânın sabit olduğunu belirtmişlerdir (s. 362 - 363).

Müellif genel olarak usulcülerin ortaya koyduğu red şartlarını akla, Kur’an’a, meşhur sünnete, icmâya muhalefet, mütevâtir haberler karşısında tek kalması ve haberin umûmî’l-belvâ ifade etmesi, usul ölçülerine muhalif olması, mütevâtir amele muhalif olması şeklinde sekiz maddede sıralamıştır (s. 366 - 427).

Mu’taz el-Hatib’in bu çalışması bir hadisin usulcüler ve hadisçilere göre reddedilme kriterlerini karşılaştırmalı olarak ortaya koyması itibariyle oldukça değerlidir. Bu kriterler ortaya konulurken faydalanılan çok sayıda kaynak da alanda çalışmak isteyen araştırmacılara ışık tutacaktır. Son olarak onun sonuç

kısımında verdiği konuya dair tavsiyeler dikkat çekicidir. Çalışmanın günümüzde hadislerin anlaşılması ve değerlendirilmesine katkı sunacağına inanıyor hem ülkemizde hem de İslam âleminde bu tür çalışmaların artarak devam etmesi gerektiğini düşünöyoruz.

Muhammed Talha Kılıç

(Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı,
muhammedtk33@gmail.com; orcid: 0000-0001-6368-1972.)